

З ТУРБОТОЮ ПРО РОЗКВІТ КУЛЬТУРИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ЗАКАРПАТТЯ

БІБЛІОТЕКИ Закарпаття багато років формують фонди, враховуючи інформаційні потреби населення свого багатонаціонального регіону. Природними є постійні ділові та творчі зв'язки з місцевими видавництвами, культурними товариствами, книголюбями. Громади місцевих національних меншин систематично отримують у бібліотеках, книгарнях потрібну їм літературу рідною мовою. Закарпатська ОУНБ має у своїй структурі окремий сектор угорської літератури, який систематично комплектується подарунками, надісланими з Угорщини національно-культурними товариствами, товариствами дружби з Україною та окремими добродіями. Крім того, Бібліотека отримує видання місцевих видавництв. На початок 2009 року в її фондах знаходилося 33 590 документів (включаючи періодику) угорською мовою, а кількість книговидач за минулий рік склала 9,4% від загального числа. У ЦБС області ці цифри, відповідно, були такими: 392,8 тис. примірників і 7,9%.

Історично сталося так, що в Закарпатті споконвіку існує чимала угорська національна громада – в середині минулого століття, наприклад, її чисельність перевищувала 160 тис. людей. Також на теренах Карпатського регіону, зокрема в Закарпатській та Чернівецькій областях, мешкають чимало етнічних румун і молдован. З огляду на це, ужгородське видавництво «Карпати» (до 1964 р. – Закарпатське обласне книжково-газетне видавництво, з 1991 р. – Всеукраїнське державне багатопрофільне видавництво «Карпати») налагодило випуск різноманітної літератури різних видів і жанрів, серед якої чимала питома вага належить художній літературі угорською, молдовською і румунською мовами.

Починаючи з 1947 р., видавництво випускало для населення Закарпаття угорської національності літературу рідною мовою. І вже через кілька років видавало по 12–15 книг і брошур на рік [6, 59]. Багато серед них було видань художньої літератури.

У видавництві було створено спеціальну редакцію літератури угорською мовою, яка, головним чином, готувала суспільно-політичні та художні видання. Так, для учнів шкіл з угорською мовою навчання редакція організувала переклад угорською мовою і випуск творів, що вивчалися за шкільною програмою. У 1947 р. вийшла перша така книга – «Репортаж, писаний під шибеницею» чеського письменника-антифашиста Ю. Фучіка накладом 5 тис. прим. [4, 2]. У період з 1948 по 1950 р. побачили світ поема В. Маяковського «Володимир Ілліч Ленін» і «Пісня про Сокола» М. Горького [5, 5], повісті А. Гайдара «Тимур і його команда» (наклад – 5 тис. прим.), І. Франка «Захар Беркут» (10 тис. прим.), Л. Кассіля «Дорогі мої хлопчики» (5 тис. прим.); «Оповідання» Леся Мартовича. Також вийшли друком «Оповідання» І. Франка (5 тис. прим.), переклад яких

угорською зробив талановитий місцевий письменник

Г. Біланч

С. Панько. Разом з угорськомовним письменником Л. Баллою він переклав і роман В. Попова «Сталь і шлак» (5 тис. прим.) [10, 3].

Для угорськомовних гуртків художньої самодіяльності у цей час щороку випускалися репертуарні збірники [3, 2]. В них друкувалися твори як класичної і радянської літератури, так і невеликих жанрів, котрі можна було читати та показувати на театральній сцені, місцевих авторів, п'єси, вірші, пісні (з нотами) – класичні та народні і т. ін. [2, 31].

Для дітей було видано альманах «Маленьким друзям» – спочатку українською, згодом у перекладі угорською мовою (наклад – 3 тис. прим.) [1, 2].

Приблизно таку ж картину спостерігаємо і в наступні роки. Так, у 1952 р. угорською мовою видано «Оповідання» М. Коцюбинського та І. Франка (перша – накладом 5 тис. прим., друга – 10 тис.), «Вибрані оповідання» М. Горького (5 тис. прим.), роман М. Гоголя «Мертві душі» (3 тис. прим.), повість А. Гайдара «Школа» (5 тис. прим.). Наступного року видавництво випустило романи М. Горького «Мати» (3 тис. прим.) та М. Бубеннова «Біла береза» (5 тис. прим.) у перекладі відомого українського письменника, майбутнього лауреата Державної премії України ім. Т.Г. Шевченка ужгородця І. Чендея. Окремими брошурами вийшли публіцистичні твори львівського публіциста, письменника і журналіста Я. Галана – «Люди без батьківщини», «На службі у сатани», «Пан Фіалка», «Папська сльоза», «У Римі дзвони дзвонять» (кожна – накладом 5 тис. прим.) [2, 31].

У середині 1950-х років, у період так званої «хрущовської відлиги», почало інтенсивно розвиватися співробітництво книготорговельних організацій Закарпаття з сусідньою Саболч-Сатмарською (нині – Саболч-Сатмар-Березька) областю Угорщини. Тому потреба у власних перекладах і виданнях багатьох творів російських і українських класиків, радянських письменників набагато зменшилась. Адже ці книги стало можливим імпортувати з Угорщини, що було економічно доцільнішим і вигіднішим. Закономірно, що у тематичних планах видавництва питома вага перекладених угорською мовою художніх творів зменшилась. Книготорговельні підприємства за нових умов замовляли лише ті книги, які не могли імпортувати з Угорщини. Тому в 1954–1958 рр. в Ужгороді у перекладі угорською вийшло лише кілька книг: памфлети Я. Галана «Отець тьми і присні», «Мужицька арифметика» С. Васильченка, збірка оповідань А. Гайдара «Мої товариші», повість П. Мирного «Голодна воля», «Закарпатські оповідання», казка О. Толстого «Золотий ключик, або Пригоди Буратіно», гуморески Остапа Вишні «Самі тобі чудеса!», «Слово о полку Ігоревім» (у перекладі ужгород-

ського літератора і археолога П. Сови), оповідання М. Шолохова «Доля людини» та ін.

У 1958 р., коли ужгородські видавці встановили дружні виробничі контакти з кількома видавництвами Угорщини, було вперше у Радянському Союзі розгорнуто випуск спільних видань. Діяльність у цьому напрямі швидко розширювалася і принесла видавництву всесоюзне визнання та чималий економічний ефект.

Крім забезпечення угорської меншини Закарпаття літературою рідною мовою у видавництва було й інше, не менш важливе завдання – робота з талановитими місцевими угорськомовними прозаїками і поетами.

Першою ластівкою у цій важливій діяльності був вихід збірки поезій ужгородця Ласла Балли (під псевдонімом Ласло Бако) «Співай голосніше» у 1951 р. (2 тис. прим.). У 1954 р. вийшла друком друга збірка його віршів – «З відкритим серцем» (таким самим накладом). З кожним роком голос молодого поета мужнів, зростала його майстерність, удосконалювався стиль. Його твори одержували схвальні оцінки як в обласній, так і республіканській пресі, газетах Угорщини. У 1959 р. Л. Балла випускає в Ужгороді збірку поетичних творів для дітей «Стукай, стукай, молоток» (4 тис. прим.). А на початку 1960-х років нові його книги, не тільки поетичні, а й прозові, виходять щороку: 1961 р. – збірка лірики громадянського звучання «Літні вогні» і збірник нарисів та оповідань «Підіймається завіса»; 1962 р. – збірка нарисів «Люди одного міста»; 1963 р. – науково-фантастична повість «На старті супутник “Ювентус-І”» – спільне видання Закарпатського обласного видавництва і Будапештського видавництва ім. Ференца Мора (наклад 6 тис. прим.; розповсюджувалося як у населених пунктах Закарпатської області, так і в Угорщині) [8, 1]; 1964 р. – роман «Хмари без дощу» (3 тис. прим.); 1965 р. – повість «Їде Пішта на велосипеді» (7 350 прим.; спільно з видавництвом ім. Ференца Мора).

Пізніше виходять прозові книги Л. Балли: збірник оповідань «Жар у снігу» (1967), книга новел «Стукіт всесвітнього годинника» (1970), гуморески, сатира «Засідаю, отже, існую» (1973), нариси про художників Закарпаття «Співці рідного краю» (1975), збірник вибраних творів «Промені» (1977), оповідання і повість «При повному освітленні» (1983), збірник новел «Найголовніший наказ» (1986) та ін. Працюючи переважно в жанрі прози, письменник час від часу видавав у «Карпатах» і поетичні книжки. Назвемо збірник віршів для дітей молодшого шкільного віку «Весняна таємниця» (1972), збірку поезій «Веселі зірочки» (1976) та ін.

Відомий Л. Балла і як перекладач з російської та української мов на угорську окремих творів українських (Л. Мартович, В. Стефанік, М. Коцюбинський, М. Леонтович та ін.) і російських (В. Попов, П. Павленко, М. Носов) письменників [9, 21–39]. Майже всі його твори і переклади побачили світ у «Карпатах».

Протягом 1958–1971 років працював у видавництві редактором, старшим редактором літератури

угорською мовою майбутній відомий угорський письменник Вільмош Ковач. Перші публікації його поезій з'явилися у пресі в 1955 р., а перша окрема книга віршів – «Не можна мовчати» (1 тис. прим.) – вийшла в Ужгороді у 1957 р. 1959 р. до читача прийшла його друга поетична книжка – «Весняна буря» (1 тис. прим.); 1962 р. – наступна збірка віршів «Зоряний вечір» (2 тис. прим.). Пізніше в Ужгороді В. Ковач своїй творів не видавав. Сталося це тому, що його перший роман «І завтра життя», що побачив світ у «Карпатах» 1965 року, викликав гостру полеміку. Деякі критики звинувачували автора у спотворенні повоєнної дійсності в Закарпатті, знайшли у творі й інші ідейні хиби. Незабаром письменник виїхав на постійне місце проживання в Угорщину, там і продовжив свою творчу роботу.

Окрім таких провідних угорськомовних письменників, як Л. Балла і В. Ковач, котрі, як вже згадувалося, починали свій шлях у літературі, працюючи у «Карпатах». У краї в цей час з'явилося багато нових поетів і прозаїків, більшість творів яких вперше побачили світ саме в Ужгороді. Так, 1954 р. вийшла друком перша книга художніх нарисів і оповідань журналіста Л. Сенеша (літературний псевдонім Ласла Кроо) «Соляні візерунки» (2 850 прим.), 1963 р. – друга збірка його прозових творів «На світанку прояснилося», ще через рік – нова збірка оповідань «Вирвані сторінки».

У 1959 р. «Карпати» видали збірку віршів Е. Ошват «Ластівки прилетіли» (5 тис. прим.). Наступного року вийшла друком її друга книжка дитячих віршів «В гостях у шипшини» (15 тис. прим.).

Побачили світ у видавництві декілька книг вчителя, випускника Ужгородського державного (тепер національного) університету Д. Ченгері: 1959 р. – збірка «Гроза», 1978 р. – повість «Вітер над Латорицею» (1 500 прим.) і 1980 р. – повість «Світанок над Тисою» (2 тис. прим.). Працював письменник і як перекладач з російської на угорську.

Серед видань авторів-початківців назвемо К. Шюте, збірку поезій якого «Щасливе село» (1 тис. прим.) було випущено видавництвом у 1961 р.; Б. Кечкеша з його першою збіркою віршів «Палаючі жарини» (1963 р.; 1 тис. прим.); З. Дьєрке і його першу книгу поезій «Серце, не мовчи!» (1 тис. прим.).

Перспективною дитячою поетесою виявилася В. Баран, яка друкувалася під псевдонімом Барбара Салаї. Перша її книга «Веселі метелики» побачила світ у «Карпатах» у 1969 р. Це було спільне видання з видавництвом ім. Ференца Мора. Тому наклад збірки був великим – 24 тис. прим. У 1973 р. «Карпати» випустили 16-тисячним накладом збірку віршів і казок для дітей цієї авторки «Кумедна карусель». Через сім років до юних читачів прийшла її нова поетична книжка – «Веселі дзвіночки» (12 тис. прим.). У 1983 р. – знову спільне видання «Карпат» і видавництва ім. Ференца Мора – книга «Зірочки» (16 тис. прим.). Остання книга письменниці – збірка дитячих віршів «Шипшина зацвіла», що вийшла в «Карпатах» 1986 року.

У 1974 р. вступив у літературу з першою книжкою віршів «Намісто» молодий угорськомовний поет Б. Балог. Підтримали «Карпати» і молоду поетесу – в той час робітницю Берегівської районної друкарні (Закарпатська обл.) – М. Фюзеші (Мештер). Вона була членом літературної студії ім. Атілли Йожефа, що працювала у 70-ті роки при обласній газеті «Карпати і газ со». Перша її збірка віршів «Конвалії» побачила світ у «Карпатах» 1977 року, друга – «Людина з натовпу» – вийшла друком 1983 року, третя – «Подорожі додому» – 1984 року.

Наприкінці 1970-х років розпочав свою літературну діяльність оригінальний поет і прозаїк, перекладач К. Балла (народився 1957 р. в Ужгороді, син письменника Л. Балли, про якого йшлося вище). Книги поезій молодого автора, також стараннями видавців «Карпат», знайшли дорогу до читача, серед них: «Почуй музику уві сні» (1979; 1 500 прим.), «Проникаю у Всесвіт» (1984 р.; 1 тис. прим.), «Прикований до долі» (1990 р.; 1 500 прим.). 1988 року побачив світ збірник «Заграва», до якого увійшли повість, оповідання і п'єса [11, 26].

1964 р., після зміни статусу та перетворення видавництва на республіканське, зона його діяльності поширилася і на Івано-Франківську та Чернівецьку області. Оскільки на Північній Буковині мешкає чимала молдавська національна громада, у м. Чернівцях цього ж року «Карпатами» було створено видавничу редакцію літератури молдавською та румунською мовами. Це питання тим більше було актуальним, позаяк і у Закарпатті, в його східній частині, проживає чимала румунська громада, яка у радянські роки вважалася молдавською; відповідно у школах у ряді населених пунктів, де компактно мешкали румуни («молдавани»), викладання велося молдавською мовою, районні газети дублювалися молдавською мовою, обласне радіо і телебачення у своїх програмах обов'язково мали цикли передач цією мовою.

Редакція літератури молдавською та румунською мовами видавництва «Карпати» у м. Чернівцях, яку багато років очолював професійний журналіст і видавець І. Штефуряк, окрім суспільно-політичних і виробничих, зокрема сільськогосподарських, книг, видавало молдавською мовою і твори місцевих авторів. У такий спосіб «Карпати» сприяли активізації літературного процесу у середовищі молдавської громади Чернівецької області.

Не випадково у 1960–1980-ті роки саме у цьому видавництві вийшла друком переважна більшість творів буковинських літераторів, які писали молдавською мовою. Назвемо бодай окремі з них. У 1966 року побачила світ збірка поезій чернівецького автора В. Левицького «В дорозі» (1 700 прим.); через рік – колективний збірник віршів «На верхівині доїн» (1 тис. прим.); 1968 року – поетичні твори Й. Георгіце «Вранішній гомін» (1 700 прим.) [6, 67–68], перша книга поезій «Визнання» журналіста, редактора молдавської обласної газети «Зоріле Буковиней» І. Кілару; 1976 року – перша книга віршів

І. Гайничару «Квітневий ранок»; 1977 року – нова книга поезій І. Кілару «Червоні джерела» та книга І. Зегрі «Пора цвітіння»; 1979 року – поетичні твори М. Лютика «Сузір'я юності», 1980 року – збірка віршів А. Сучев'яну «Мій величний час»; 1981 року дебютували своїми першими поетичними збірками В. Терицану – «Арфа дощу», та Г. Бостан – «Пісні в дорогу». В наступні роки вийшли друком інші книги поетів Чернівецької області: «Квіти освідчення» І. Кілару (1982), «Право на неспокій» (1984), «Лінія життя» (1988) В. Терицану, «Задумлива пісня» І. Зегрі (1986), «Повернення» Г. Бостана (1990) та ін.

Підкреслимо, що серед літератури різних видів і жанрів, яку випускало видавництво різними мовами, – суспільно-політичної, художньої, виробничо-технічної, сільськогосподарської, туристської і краєзнавчої тематики українською, угорською, російською, молдавською та деякими іншими мовами – найбільшу питому вагу становила література художня – проза і поезія, а також фольклор. Про це свідчить і статистика надходжень у другій половині ХХ ст. до Закарпатської ОУНБ. Із 3 140 назв книг, випущених «Карпатами», 2 870 назв, або 91,4 %, становить художня література і фольклор.

Упродовж усієї своєї діяльності ужгородське видавництво – і як обласне книжково-газетне, і у статусі республіканського, тепер всеукраїнського – постійно турбувалося і турбується про виховання молоді літературної зміни з числа талановитої молоді національних меншин.

Наведений, далеко не повний, перелік видань свідчить про вагомий внесок «Карпат» у стимулювання літературного процесу в регіоні в другій половині минулого століття.

Список використаної літератури

1. Архів видавництва «Карпати»: Звіт випущеної літератури за 1950–1990 рр. – С. 17.
2. Там само. – С. 31.
3. Гвардіонов Б. Видавництво і технічний прогрес / Б. Гвардіонов // Друг читача. – 1969. – 13 трав.
4. Звіт випущеної літератури за 1946–1990 рр. – Поточний архів видавництва «Карпати». – 94 с.
5. Звіт випущеної літератури за 1948 р. – Поточний архів видавництва «Карпати». – С. 5–14.
6. Звіт випущеної літератури за 1958–1988 рр. – Поточний архів видавництва «Карпати». – С. 59.
7. Книги видавництва «Карпати» (1946–1970 рр.). – Ужгород. 1970. – С. 2
8. Найпавел К. Орден издательству «Карпати» / К. Найпавел // Книж. обозрение. – 1978. – 15 дек.
9. Список літератури, випущеної видавництвом «Карпати» за 1946–1991 рр. – Поточний архів видавництва «Карпати». – С. 21–39.
10. В. Фесенко Ужгород – Будапешт / В. Фесенко // Закарпат. правда. – 1958. – 17 лип. – С. 1.
11. Штрихи історії і сьогодення. – Ужгород, 2001. – С. 26.